

האם כתב המלבי"ם את חידושו?

ר' מאיר לייבוש, המכונה "המלבי"ם", חי באירופה בשנים 1809-1879. חיבוריו זכו לתפוצה רבה בקהילות ישראל. בין כתבי המלבי"ם הידועים: "ארצות החיים" – חידושים על "שולחן ערוך" אורח חיים; "ארצות השלום" – דרושים עם "שיר הנפש" על שיר השירים; "משל ומליצה" – נגד מידת החניפה; "התורה והמצוה" – פירוש על התורה; "מקדש קודש" – פירוש על התנ"ך.

פירושי המלבי"ם על התנ"ך התקבלו בקהילות שמאסו בביאורי התנ"ך של מנדלסון וברפורמה בהתהוותה. הניתוח המבני שערך בפרשיות, סגנונו הבהיר והייחודי בצורת שאלות ותשובות וההעמקה בליבון יסודות הסוגיות עשו את פירושו לנחלת המעיינים בעומק הפשט בתנ"ך.

בשנת תר"ח (1938/9) התפרסם על-ידי שלמה דריליך ספר בשם "ליקוט שלמה"², אשר כלל, כהגדרת העורך, לקט "מאוצר החכמה, צבור מכל ספרי המלבי"ם, כלליהם ופרטיהם, על סדר הש"ס...". מטרת הספר, לדברי העורך, היא לעורר את הלומדים להבין "דבלעדי היסודות והעמודים והצירים של תורת הפה על-ידי הגאון והשר מלבי"ם ז"ל, לא יצוייר להבין את דברי חז"ל כל צרכם". מהדורא בתרא מורחבת של הספר יצאה לאור בשנת תשכ"ו (1966/7) וכונתה בשם "חידושי המלבי"ם".

האמור בתחילת ספר "חידושי המלבי"ם" יוצר רושם ברור שמדובר בליקוט כתבים אותנטיים בלבד של המלבי"ם ממובאות ביבליוגרפיות שונות. על אלה מעיד שם הספר "חידושי המלבי"ם". אף ההסכמות שנכתבו לספר על-ידי הרב דובי בעריש וידענפלד והרב חנוך הענד סינגער, המצינות את מעלת עורך הספר ש"קייבץ נפזרים מפירושי המלבי"ם...". כן מדגיש שלמה דריליך, כי הוא משמש כעורך הספר בלבד.

סימנים אחדים מעוררים שאלות אודות מידת האותנטיות של הספר הנדון. מאמר זה מציג אחדות משאלות אלו במגמה לעודד בדיקה מעמיקה יותר של הסוגיה. הספר "חידושי המלבי"ם" מכיל מושגים הקשורים באירועים שהתרחשו במהלך המאה העשרים – לאחר פטירת המלבי"ם. אלה מעוררים שאלה אם הכתבים הם דברי חזון ישירים של המלבי"ם או שמא רמז למעורבות של כותב נוסף בספר – שחי במאה העשרים. להלן טקסטים אחדים מהספר, המשלבים מושגים ואירועים שהתרחשו במאה העשרים:

בבא בתרא ע"ג, ע"ב:

"אמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורחילא בר יומיה דהוה כהר תבור והר תבור כמה הווי? ארבע פרסי ומשאכא דצואריה תלתא פרסי ובי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא רמא כופתא וסכר ליה לירדנא".

"הנה מדבר פה ממלכות בריטאנין שמשלה על ארץ ישראל עד עת דהאתחלתא, ונשא משלו רבה בר בר חנה אודות מלכות זו וקראו בשם חיה אורחילא ומתאר אין

שהיא ילדה אורזילא בר יומא וזה מוסיב על המלוכה של עבר הירדן שהוא ולד שילד מלכות בריטאנין כדי להכעיס את ישראל, ואמר רבה בר בר חנה לדידי חזי לי אורזילא בר יומיה דהוה כהר תבור, והוא באמת סמוך לטבריה, והר תבור כמה הוי? ארבעין פרסי, ובי משכיה דצואריה תלתא פרסי ובי מרבעתא דרישיה פרסא ופלגא, וזה מוסב על החתוכה של ארץ ישראל עם ירושלים הישנה שכבשוה בעת המלחמה עם היהודים ורמא כופתא וסכריה לירדנא אבל זה רק לפי שעה עד שמסמסוהו המים וזאת נבואה בחוש שתפול המלוכה של ירדן מאליו וישראל יכבשוה".

שני אירועים המוזכרים בקטע קשורים במאה העשרים ולאחר פטירת המלבי"ם:

א. שלטון בריטניה על ארץ ישראל.

ב. כיבוש ירושלים (העיר העתיקה) על ידי המלוכה של עבר הירדן מידי היהודים.

גם בטקסט שלהלן מוזכר מושג הקשור בפיתוח מדעי שבוצע במהלך המאה העשרים, **לאחר** תקופתו של המלבי"ם:

בבא בתרא ע"ד, ע"א:

"ואמר רבה בר בר חנה אמר לי האי טייעא תא אחוי לך טורא דסיני, אזלא וחזאי דהדרן ליה עקרבי וקיימין כי חמרי חיורתי, שמעתי בת קול שאומרת אוי שנשבעת מי יפר בריתי" וכו'.

"בדברים כאלו האי טייעא אליהו שיתדמה עצמו לטייעא כמובא בברכות (דף ו' ע"ב) והראה לו שיכולין ישראל לכבוש את הסיני עם הטורא אבל חזאי דהדרי ליה עקרבי ונחזין כי חמרי חיורתי שקטים ושלוים אבל הם עקרבים שעומדים לסכנה ויכולין לעשות מלחמה בנשק האטום...".

הנשק האטומי פותח במהלך מלחמת העולם השנייה, ולא היה ידוע בשלהי המאה התשע עשרה, שבה חי ופעל המלבי"ם.

אף בטקסט שלהלן נמצא מושג הקשור במאה העשרים:

בבא בתרא ע"ד, ע"א:

"...ועל מדינת אמריקא שהוא תקיף הן ביבשה והן בימים והוא ישר כלויתן בריח, השם לויתן מורה על שיכול להכניס הזנב אל תוך פיו ולנעול את כל הימים. הנה להלויתן דבריטענין היו שני דרכים בימים שהיה יכול להסגירם אחד הגיבראלטאר ואחד הסואץ קאנאל ולהלויתן דאמריקא יש הפאנאמא קאנאל...".

תעלת פנמה נחנכה בשנת 1920. אנייה ראשונה חלפה בה באופן בלתי רשמי בשנת 1913. בכל מקרה בשנים שבהן חי ר' מאיר לייבוש לא הייתה לכאורה משמעות ממשית למושג "תעלת פנמה". תעלת סואץ נחנכה לקול צלילי אאידיה בשנת 1869 – בתקופה שבה חי המלבי"ם.

קיימים סימנים נוספים למעורבות גורם חיצוני בטקסט המיוחס למלבי"ם. במקומות בודדים מאוד בספר "חדושי המלבי"ם" משולבות בטקסט הערות ישירות ביחס למלבי"ם, כגון:

סנהדרין צ"ח, ע"ב:

"אמר רב אין בן דוד בא עד שתתפשט המלכות על ישראל תשעה חדשים שנאמר לכן יתנם עד עת יולדה ולדה, ויתר אחיו ישובון על בני ישראל".

"והנה המלבי"ם ז"ל התחיל בזה הלשון כבר התבאר בס' יחז' ס' ל"ז שבעת קץ יתעוררו תחלה עשרת השבטים ועליהם משיח בן יוסף והם יעשו חיל, לכאורה בל"ז

לא דיבר במלחמת גוג ומגוג, רק מן העצמות היבשות איך שהחיה אותם על ידי ה' והביא אותם אל ארץ ישראל ושם הוא משל על קיבוץ גלויות שתהיה בעתיד, ובגמרא כתיב עד שתתפשט המלכות על ישראל שזה משמע מאנשי אירופה או מאנשי העולם דהיום שגרים בארץ ישראל או שבאו לארץ ישראל, ובודאי לא מעשרת השבטים שנאבדו ממנו הם באו, ובכן הסבר' נותנת שכיון המלבי"ם ז"ל על מעין זה...".

מתוך קטע זה מתבהרת מעורבות של גורם חיצוני המפרש את דברי המלבי"ם, ובכל מקרה אין מדובר בדברי המלבי"ם עצמו.

במקום אחר בספר כתוב: "שמעתי משום הצדיק מטשארטקוב". סגנון זה אינו מקובל בכתבי המלבי"ם. הצדיק ר' ישראל טשארטקוב מפולין פעל בעיקר במאה העשרים.

בפירוש למסכת בבא מציעא ק"ז, ע"א מזכיר הכותב את "ידידי הר' יצחק דרילמאן [ש] חיפש בהאי דרשה למצוא הטעם מה ששאל ר' אבא לתלמידיה דרב...". שמא נהג המלבי"ם להזכיר בכתביו הידועים את ידידיו? הכזה הוא סגנונו של המלבי"ם? מתי חי הרב הנזכר? האם הוא בן המאה התשע עשרה או שמא בן המאה העשרים? בספר אין אבחנה כלשהי בין טקסטים שכתב המלבי"ם לבין טקסטים שנוספו לאחר פטירתו. מסיבה שאינה ברורה נמנע עורך הספר לחלוטין מלציין את המקורות המדויקים שמהם ליקט את כתביו. לא מוזכרים שמות ספרים, פרקים וכיו"ב. מעשה זה ייתכן שהוא קשור בסגנון עריכה, ברם קיימת אפשרות שסיבות העורך שונות הן. לאור הממצאים עולות לפחות ארבע השערות שונות באשר לאותנטיות של הספרים "ילקוט שלמה" ו"חדושי המלבי"ם":

א) הספר "חדושי המלבי"ם" הינו ליקוט מלא של כתבי המלבי"ם ממקורות פזורים, ללא מעורבות של כותבים אחרים.

ב) הספר "ילקוט שלמה", שאליו צורפה גם הסכמת הרב ראובן כ"ץ, הרב הראשי של פתח תקוה, מכיל את פירושי המלבי"ם בלבד. ספר "חדושי המלבי"ם" מכיל קטעים מהמלבי"ם, ובתוכם, ללא סימני היכר בולטים, פרשנות על דבריו.

ג) הספרים "ילקוט שלמה" ו"חדושי המלבי"ם" מכילים קטעים מהמלבי"ם ופרשנות על דבריו.

ד) הספרים "ילקוט שלמה" ו"חדושי המלבי"ם" מכילים פרשנות על המלבי"ם בלבד.

דומה שיש בממצאים שלעיל בכדי לשלול לכאורה את ההשערה הראשונה. עם זאת, נחוצה עדיין בדיקה פילולוגית אשר תשווה בין השאר את סגנון המלבי"ם ואוצר מלותיו כפי שמופיעים בחיבוריו הידועים ובחיבורים "ילקוט שלמה" ו"חדושי המלבי"ם".

ביבליוגרפיה

יהודה דוד אייזענשטיין, אוצר ישראל, הוצ' "שילה" ירושלים, ערך "מלבי"ם".
שלמה דריליך, ילקוט שלמה, ניו יורק תרח"צ.
שלמה דריליך, חדושי המלבי"ם, ירושלים תשכ"ו.